

Odišiel Pavol Winczer, vedec, kamarát...

Pavol Winczer bol jednou z najzaujímavejších osobností slovenskej literárnej vedy druhej polovice 20. storočia. Popri Oskárovi Čepanovi, ktorý sa vyznačoval podobne ostrou vnímavosťou, otvorenosťou a schopnosťou rýchlo prehodnotiť svoje závery i závery iných a nájsť nové riešenia, postavil Winczer základné kritériá myslenia o literatúre, platné i v súčasnosti. Bol to presne ten typ prípravy, ktorý on a jemu blízki tvorcovia a myslitelia v návaznosti na cenné medzivojnové tradície poznávania literatúry v strednej Európe vniesli neskôr, najmä emigráciou, do literárnej vedy v Európe i v USA všeobecne tvorivý ruch, vzrast a premeny, tak dobre pozorovateľné koncom 20. storočia.

Na začiatku stál moment, ktorý vycítil aj mladý absolvent štúdia polonistiky a rusistiky z Karlovej univerzity v Prahe Pavol Winczer a ktorý sa koncom šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia prejavil v slovenskej literárnej vede vedomím, že dovedajším materiálovým a praktickým úsiliam v tvorbe literatúry treba poskytnúť jasné a dobre definované teoretické zázemie. Reprezentovali ho aj iní, napríklad Bakoš, Ďurišin a Popovič, ale Winczer si ho pretvoril do sústredeného analytického prístupu k slovenskej, českej a poľskej avantgarde, ktorá v tom čase predstavovala obchádzané, zabudnuté a dokonca aj zakázané územie. V roku 1974 vydal na tému avantgardy svoju prvú knihu, *Poetika básnických smerov v poľskej a slovenskej poézii 20. storočia* (VEDA, 1974).

Genéza tejto knihy jasne osvetľuje politické okolnosti, v ktorých sa slovenská literárna veda vyvíjala. Zdá sa, že Winczerova prvá kniha vyšla, takpovediac, na poslednú chvíľu, ako to dokazuje drobný fakt, že v jej názve muselo byť základné vymedzenie predmetu „avantgarda“ nahradené výrazom „poetika“. Prieskum faktov, vymedzovanie literárnych hodnôt, stanovovanie orientačných bodov v dejinách tohto smeru, hľadanie súvislostí medzi jeho rôznymi podobami v troch literatúrach, predovšetkým na pozadí hnutia avantgárd v západných literatúrach, analýza manifestov, poetík a básní, výskum žánrov a objavné videnie známych poznatkov, pokus o komparatívny prístup, ktorý sa nenechal zviazať ani genetickým prístupom, ani „zákonitosťami“, to všetko robilo z jeho knihy fantastické, napínavé čítanie, ktoré vyvolávalo radosť už len samotným rozmyšľaním. S ňou vstúpilo do slovenského kontextu novátorské dielo, ktoré malo všetky predpoklady rozvinúť sa do významnej výskumnej oblasti a stabilizovať disciplínu historickej poetiky. To všetko, okrem radosti z čítania, však muselo v nasledujúcich rokoch ustúpiť.

V polovici sedemdesiatych rokov došlo v tvorbe Pavla Winczera k menšiemu posunu, ktorý časom nadobudol rozmery obratu. Nutne sa v nej musela objaviť téma vzťahu marxizmu a literárnej vedy. Ak si Winczer spočiatku všimol aspekt hravosti ako prvok zábavy v avantgardnej poézii, teraz sa pred ním objavila v podobe prenikania konvencií populárnych žánrov

do tzv. vysokej literatúry. Veľmi dobre ovládal aj romantické začiatky a úlohu populárnej literatúry v konštituovaní realizmu, čo využíval zo žánrového hľadiska výskumu populárnej literatúry. Táto téma sa objavila v jeho poslednej knižnej práci, z r. 2013, ale zatiaľ, v druhej polovici sedemdesiatych rokov to rozhodne nebola dištinktívna črta zaujímavá v kontexte poetiky socialistickej literatúry. Winczer preto využil svoje znalosti viacerých literatúr a vrátil sa k porovnávaciemu výskumu literatúry a k prekladu. Približne od osemdesiatych rokov však dostal nové úlohy. Bolo to poverenie venovať sa slovenskej občianskej poézii približne v období 1956–1976. Svoj zámer rozpracovať konvencie populárnej literatúry a ich funkciu v umeleckej literatúre 20. storočia na čas zanechal a venoval sa tvorbe Novomeského, Plávku, Horova a Kostru, ale napríklad aj Sládkoviča. Až okolo roku 1989 zaznamenávame prechod k pôvodným témam prostredníctvom čitateľskej recepcie, avantgardy, dekadencie a pod. V tom čase začal riešiť aj otázky, ktoré stáli v jeho pozornosti celý čas – metodologické problémy recepcie inonárodných literatúr, otázky žánrových premien v preklade alebo konvencií populárnej literatúry.

Tak napríklad v roku 1993 vyšla jeho štúdia *Conventions of popular literature and Mass Culture in the Prose of Young I. Ehrenburg in the Twenties and K. Čapek* (Slovak Review, 1993/1, 20–31), uverejnená ako súčasť materiálov medzinárodného kongresu slavistov. Výskumné výsledky z tejto oblasti rozpracoval aj vo svojej poslednej knihe *Literatúra v hľadani čitateľa. 20. roky: Karel Čapek, Ilja Erenburg* (USvL SAV, VEDA 2013), v ktorej sa zaoberal autorskými stratégiami Karla Čapka a Ilju Erenburga na pozadí výskumu motivácie čítania a sociologického prieskumu čítania. Táto orientácia sa nakoniec ukázala pre jeho dielo ako podstatná, keďže v ňom pretrvávala v rôznych podobách, počnúc interpretáciou poľských avantgardných básnikov a ich vnímania na Slovensku, cez preklad, jeho teóriu a prijímanie, a končiac posledným dielom na tému masovej kultúry v dielach popredných modernistov.

Napriek všetkému avantgarda ostala jeho trvalým záujmom. Vo svojej druhej knihe, nazvanej *Súvislosti v čase a priestore. Básnická avantgarda, jej prekonávanie a dedičstvo (Čechy, Slovensko, Poľsko)* (VEDA, USvL SAV, 2000) sa k otázkam poetiky avantgardy a modernizmu vrátil, pričom problematiku obohatil a vnútorne diferencoval. Ako napísal v úvode, bolo to nové spracovanie témy, ktoré obišlo problémy, nastolené v knihe z roku 1974, ale ďalšie otázky prehĺbilo analyticko-interpretáčnymi sondami do materiálu. Nie náhodou jej autor upozornil, že nový záber si vyžiadala aj zmeny v metódach a vstup tematologického a spoločensko-funkčného prístupu. V tom sa prejavila základná charakteristika Winczerovho poznávania literatúry. Bolo ňou jasnozrivé vedomie súvislostí medzi rôznymi, zdanlivo vzdialenými javmi, ktoré porovnávaci prístup, zameraný na priamočiare genetické či typologické vzťahy, často vôbec nedokáže ani objaviť.

Treba pripomenúť, že je až prekvapujúce, ako účinne sa Winczer popri vedeckej práci zapájal do vydavateľskej činnosti, kde začínal (vo vydavateľstve Tatran) ako redaktor a neskôr písal doslovy. Dnes je už táto prax takmer minulosťou, niet však pochyb, že predstavuje mimoriadne cenný faktor šírenia poznatkov. Podobne to bolo s jeho prekladmi či už z oblasti teórie literatúry alebo dejín literatúry. Nevytvorili by veľké zväzky, ani monografie, ale sú to štúdie, ktoré veľmi účinným spôsobom zasahovali do formovania slovenského teoretického myslenia vysvetľovaním pojmov, koncepcií a terminológie zahraničných teoretikov literatúry, čo bolo v čase izolácie nenahraditeľné.

Pavol Winczer bol jednou z najzaujímavejších osobností slovenskej literárnej vedy. Bol to renesančný typ vedca, ktorého zaujímal všetko a mal široké znalosti vo všetkých druhoch umenia – v literatúre, vo výtvarnom umení zo starších i novších dôb, v hudbe, v architektúre, v dejinách, v teórii literatúry, v jazykoch. Špecializoval sa na poľskú literatúru, ale ešte predtým urobil vážne rozhodnutie, ktoré predurčilo jeho dráhu. Na rozdiel od hudby a hudobnej

vedy, v ktorej vynikal a ktorú mal rád, sa obrátil ku štúdiu literatúry. Nevedno, ako by sa jeho odborná dráha bola zmenila, ak by toto rozhodnutie nespravil, ale myslím, že ani nie veľmi odlišne.

Po nástupe do Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV, ktorý založil a viedol Mikuláš Bakoš v šesťdesiatych rokoch, Winczerov záujem o poľskú, českú a slovenskú avantgardu vzrastal. Na jeho práci bolo vždy zreteľné, že mal odlišné teoretické školenie, ako tí, čo študovali len slovenské pramene. Ústav, zameraný na cudzie literatúry, implicitne porovnávacie pracovisko, tieto vlastnosti podporoval a Winczer patril k tým najrozohľadenejším. Poľská literárna veda predstavovala v tom čase silný impulz, supľujúci širší medzinárodný kontext. Obe, spolu s českou, ktorá vychádzala z medzivojnového štrukturalizmu, ich Winczer zavádzal do slovenského prostredia. Po období päťdesiatych rokov, ktoré boli ešte v dobrej pamäti, to pôsobilo mimoriadne podnetne. Jeho veľkí predchodcovia z českej strany boli Mukařovský a Vodička, Karel Krejčí, ale aj Václav Černý a iní. Nemali by sme zabúdať ani na taký detail, že Winczerov záujem o poľskú literárnu vedu by nebol mal ohlas a možno ani voľnú cestu, keby sa jeho pracovisko nebolo rozvíjalo pod ochrannou rukou Mikuláša Bakoša. I jeho zásluhou sa rozšírila znalosť českého medzivojnového štrukturalizmu a ruského formalizmu, čo prispelo k upresneniu myslenia, ku koncentrácii na podstatné javy a začiatok výskumu vnútornej, nie len ideovej problematiky literatúry, spočívajúcej na ideologickej báze.

Bolo to i vďaka atmosfére, ktorú dokázal Mikuláš Bakoš v ústave navodiť a udržať. Aj Pavla Winczera akoby vyvolával, prizýval do diskusie. Winczerove myšlienky a spôsob uvažovania, jeho príklady, boli odlišné od ostatných názorov, ktoré pripomínali zaužívané konštatovania z učebníc. Niežeby jeho tvrdenia boli vždy prijímané s uznaním. Boli nielen originálne, ale často vyvolávali reakcie, keďže prinášali poznanie iného literárneho úzu, ktorý sa programovo prepájal s medzinárodným, najmä francúzskym. Išlo, prirodzene, o poľskú literatúru, kultúru a históriu, ktorá nie je slovenskej až tak vzdialená, ako vzdialený sa však vnímal spôsob jej participácie na európskom dianí a potom odvaha, s akou Winczer v tom čase onen široký kontext pripomínal. Pavol Winczer diskutoval s ostatnými zo svojej generácie, ktorí tiež otvárali niečo podnetné – ako napríklad Ján Koška alebo neskôr Dionýz Ďurišin alebo teóriu nasýtený Jozef Hvišč, ktorý s ním ako polonista často polemizoval. Dalo by sa povedať, že na pôde Ústavu svetovej literatúry a jazykov sa začínalo niečo, čo sa potom nedokončilo.

Pavol Winczer bol môj kamarát. Bol to on, kto mňa i ďalších aspirantov na vedeckú dráhu voviedol do literárnej vedy a ukázal jej náročnosť, jej méty, ktoré sa tak jasne prejavovali v jeho prácach. Bohužiaľ, zámerne obmedzovaných v osemdesiatych rokoch vynútenou orientáciou na zdravšie témy ako litanické žánre v poľskej poézii – napríklad na súveku tvorbu slovenských básnikov J. Mihálíka a M. Válka. Winczer bol aj v týchto časoch na seba náročný a usiloval sa požiadavke vyhovieť na vysokej odbornej úrovni. Nedokázal však opakovať ideologické floskuly, a tak si musel svoje tvrdenia rôzne zdôvodňovať a hľadať hodnoty aj tam, kde neboli. V podobných diskusiách ich horko-ťažko obhajoval, takže on sám tým trpel.

To už súviselo s tlakom, v akom Literárnovedný ústav SAV, ktorý vznikol po smrti M. Bakoša a zániku jeho ústavu, pretrvával. Nemožno zabudnúť napríklad na to, ako prebiehali stranické preverky práce členov ústavu, ktoré vykonával Mestský výbor Komunistickej strany v pravidelných obdobiach päťročnic. Pavol Winczer nebol sám, kto sa nimi cítil priamo ohrozený. Nebol jediný, kto bol tzv. vyškrtnutý z komunistickej strany a komu hrozili oveľa prísnejšie následky straníckej kritiky ako ostatným. To, čo ostalo z pôvodného Bakošovho Ústavu svetovej literatúry a jazykov, sa stalo akoby útočiskom viacerých osobností („individuí“), medzi ktorými figurovali tie najvýznamnejšie mysle slovenskej literárnej vedy a histórie. Nedá sa zabudnúť, ako sa v príslušný deň zhromaždili všetci tí všeobecne uznávaní odborníci do budovy ústavu v oblekoch a v bielych košeliach, čo samo osebe bolo nezvyklé, a potom čakali.

Dlhé hodiny sa po chodbách a po schodiskách potulovali a rôzne postávali postavy s poblednutými tvármi a ticho očakávali pozvanie do riaditeľne, kde sa vyslovoval ortieľ. Všetci sme vedeli, o čo ide, všetci sme mali strach, čo nám povedia, ale čo sa dialo v hlave Pavla Winczera, to som si nedokázala predstaviť. Ani to však nezlomilo jeho ducha, bol totiž zvyknutý na zlé časy.

Je zaujímavé, že to boli hlavne tí najlepší a najživší, ktorí si to museli pretrpieť. Možno preto sa Pavlovi Winczerovi ako prvému predstaviteľovi slovenskej literárnej vedy z oblasti svetovej literatúry dostalo hneď po 1989 satisfakcie – stal sa profesorom na Viedenskej univerzite, na Katedre slavistických štúdií, ktorú istý čas aj viedol. To bolo uznanie jeho skutočných kvalít.

Pavol Winczer odišiel. Narodil sa 2. apríla 1935 v Kežmarku a zomrel 24. augusta 2014 v Bratislave. Nech prispeje k jeho pamiatke aj táto malá rekapitulácia jeho práce a bytostných kvalít, ktorú mu ako kamarátovi s vďakou venujem.

Libuša Vajdová

Zaznamenali sme

■ **5. a 6. septembra 2014 sa pod názvom Preklad ako prostriedok kultúrnej diplomacie konal v Moskve III. medzinárodný kongres prekladateľov**, ktorý usporiadal Inštitút prekladu v Moskve. Organizátori vytvorili profesionálne fórum pre vyše 300 účastníkov, prekladateľov, teoretikov prekladu či pracovníkov činných na trhu s prekladovou (hlavne ruskou) literatúrou, spomedzi ktorých bolo približne 130 zo zahraničia. Pracovalo sa v niekoľkých sekciách, kde sa referovalo, diskutovalo i polemizovalo o mnohých teoretických a praktických otázkach umeleckého prekladu. V centre pozornosti bol preklad ruskej literatúry, ale hovorilo sa aj o prekladaní malých literatúr na území Ruska a ruskí účastníci naopak referovali o prekladoch inonárodných literatúr. Potešujúce bolo, že sa v týchto súvislostiach spomenula aj slovenská literatúra: Grigorij Čeredov z Moskvy rozoberal na základe ruskej prekladateľskej interpretácie román Pomocník Ladislava Balleka. Môj príspevok na tému problému tvorivej prekladateľskej metódy, vychádzajúci zo skúsenosti s prekladom ruskej symbolistickej drámy, odznel hneď v prvý deň v rámci prvej sekcie Umelecký preklad: hľadania a objavy. V sekcii, kde mal vystúpiť aj známy slavista, prekladateľ George Nivat zo Švajčiarska, ktorý sa vzhľadom na zdravotné ťažkosti nezúčastnil (jeho referát mal názov Hranice jazykov, kultúr, pamäti), bolo viac zaujímavých príspevkov, napríklad ruská romanistka Oľga Kostikovová riešila otázky prekladovej onomastiky alebo čínsky prekladateľ Ciaou sa zaoberal napodobňovaním štýlu v preklade umeleckej literatúry či arménsky rusista a šéfredaktor literárneho časopisu Granta Aleksaňana hovoril o ruskej „novátorskej“ poézii ako nástroji upresnenia prekladateľských zdrojov a pod. V ďalších sekciách sa účastníci venovali najmä potrebe nových prekladov ruskej klasiky, prekladu poézie a množstvu iných tém. Súčasťou kongresu boli stretnutia so známymi ruskými spisovateľmi a nakoniec odovzdávanie ceny za preklad READ RUSSIA.

Eva Maliti

■ **V dňoch 17.–18. septembra 2014 sa na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa Nitre konal v poradí už piaty ročník konferencie s názvom Preklad a kultúra**, ktorej spoluorganizátorom bol aj Ústav svetovej literatúry SAV. Program bol rozčlenený do troch výskumných sekcií. Prvá sa zaoberala otázkami všeobecnej translatológie a dejín prekladu,

kľúčovou témou druhej skupiny príspevkov boli trendy v umeleckom preklade a metodológia prekladu, kým tretia kategória vystúpení analyzovala odborný preklad. Všetky príspevky budú publikované v zborníku *Kontexty*. Podujatia sa zúčastnili aj zahraniční literárni vedci a translatológovia z Českej republiky, Poľska či Talianska. Za Ústav svetovej literatúry na konferencii vystúpili Katarína Bednárová s príspevkom *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku v referenčnom rámci strednej Európy* a Olga Kovačičová s referátom *Preklad ako výraz dobových premien slovenskej kultúry 20. storočia*. Ladislav Franek hovoril na tému *Translatológia a štúdium cudzích jazykov*. S príspevkom *Literárny verizmus v translatológii vzhľadom na kontext cieľovej slovenskej kultúry* vystúpila aj autorka správy.

Silvia Ružičková

■ **Dňa 19. septembra 2014 sa na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe konalo medzinárodné sympóziu Otokar Březina 2014**, ktoré usporiadala Spoločnosť O. Březinu v spolupráci s Ústavom českej literatúry a komparatistiky FF UK. Na podujatí odzneli príspevky českých i zahraničných literárnych vedcov Ž. Čolakovej (*Jazero ako krajinný koncept transcencie v Březinovej poetike*), J. Poláčka (*Motívy rastlín v poézii O. Březinu*), J. Hošnu (*Funkcia sakrálnych motívov v Březinovom diele*), Š. Sirovátka (*„V těla svícnu nečistém“ – antická heterodoxia u O. Březinu*), O. Lichačevovej (*O. Březina v ruštine. O petrohradskej tradícii básnického prekladu*), D. Iwashity, E. Davidovej a I. Mrázkovej (*O. Březina v korešpondencii J. Demla I., II. a III.*), R. Nováka (*Vplyv Ch. Baudelaira na utváranie diela O. Březinu*) a mnohých ďalších. Za Ústav svetovej literatúry SAV vystúpil J. Zambor (*I. Krasko: Dnes zore... Interpretácia slovenskej symbolistickej básne s pripomenutím komparácie Krasko – Březina*). V rámci podujatia bola prezentovaná kniha O. Březina: *Mistero de doloro. Tajemství bolesti. Poezio de O. Březina en dudek lingvoj. Poesie O. Březiny ve dvaceti jazycích*. Súčasťou publikácie sú preklady dvoch Březinových básní do slovenčiny z pera J. Zambora. Materiály zo sympózia vyjdú v samostatnom zborníku.

Ján Zambor

■ **V dňoch 19. a 20. septembra 2014 sa v Bratislave už po tretí raz stretli romanisti na konferencii pod názvom Quo vadis, Studia Romana?**, ktorú usporiadala Katedra romanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Cieľom bolo zhodnotiť štúdium románskych jazykov a literatúr, predstaviť aktuálne vedecké projekty a načrtnúť nové perspektívy štúdia a spolupráce fakúlt, tvoriacich hustú sieť v celej Európe, ako to načrtla prof. A. Ádám z Katolíckej univerzity Pázmány Péter v úvodnom referáte, ktorý prezentoval komunikačné stratégie a kultúrne prenosy v rámci inštitúcie FISH. Na konferencii sa zúčastnili odborníci z oblasti francúzskej, portugalskej, rumunskej, španielskej a talianskej lingvistiky a literárnej vedy, vedci, pedagógovia i študenti z rôznych krajín nielen strednej, ale i východnej, západnej a južnej Európy.

L. Vajdová